

Viktor Fischl a česká exilová kulturní politika

MARTINA HALAMOVIÁ, Ústav bohemistiky Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice

Předkládaný konstrukt se snaží představit záměr české kulturní exilové reprezentace v době 2. světové války v Anglii v souvislosti s působením literáta, redaktora a v neposlední řadě vedoucího oddělení filmové a kulturní propagandy v informačním odboru exilového ministerstva zahraničních věcí v Anglii, Viktora Fischla. Již z pramenů badatelské činnosti – umělecká a propagační činnost Viktora Fischla, dobová československá exilová periodika (*Čechoslovák*, *The Spirit of Czechoslovakia*, *Obzor*) a další dobové kulturní či politické dokumenty – je patrné, že předkládaný konstrukt se nesnaží být univerzálním konceptem, je spíše sondou vytvářející hypotézu. Výběr osobnosti Viktora Fischla však není náhodný, neboť jako spisovatel je na jedné straně spoluvůdcem dějin české literatury, na straně druhé je jako propagátor literatury a umění vůbec tím, kdo může prezentovaný obraz dějin české literatury ovlivňovat, neboť žije v době a pracuje na pozici, v níž je vše, nejen kultura, pojímáno jako politikum.

Viktor Fischl se pro nabídku ministra Jana Masaryka vstoupit do služeb československé exilové vlády rozhodl v listopadu 1940, tedy nedlouho po 21. červenci roku 1940, kdy byla naše exilová vláda, spolu s prezidentem Edvardem Benešem a exilovou Státní radou, britskou stranou uznána de facto. Uznání československé vlády v Anglii považoval prezident Beneš za velký úspěch diplomatický i mezinárodně politický. Podle jeho názoru to „odpovídalo naší zásadě o právní kontinuitě státu, neplatnosti Mnichova a jeho důsledků“.¹ Koncepce kontinuity byla pro československou exilovou vládu nevyhnutelná, neboť usilovala o poválečnou obnovu Československa v předmnichovských hranicích. Proto ji Edvard Beneš při jednáních s britskou stranou neustále obhajoval a snažil se britskou vládu přimět k odmítnutí právní platnosti Mnichovské dohody, a to i třeba vlastní interpretací britských postojů, jak je patrné z dopisu lordu Halifaxovi ze dne 9. července 1940: „Zvláštní dík náleží vládě Jeho Veličenstva za její postup po událostech 15. března 1939, kdy kategoricky odmítla uznání obsazení naší země a nadále uznávala jak československé vyslanectví v jeho politických a právních výsadách, tak i ostatní legální československé úřady.“² Britská strana se však k této záležitosti stavěla velmi zdrženlivě a právní platnost Mnichovské dohody odmítla až 5. srpna 1942. Československá vláda se tak snaží realizovat Benešovu právní koncepci pro válečnou a politickou obnovu Československa na francouzské a britské půdě,³ kterou zaštiťuje prvorepublikovými demokratickými principy našeho státu a jeho hospodářským rozvojem, což je patrné i z následujících slov pronesených Edvardem Benešem při jeho přednášce na univerzitě v Edinburgu 5. listopadu 1941: „*The Czechoslovak Republic was, indeed, one of the best deve-*

¹ BENEŠ, Edvard: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha : Naše vojsko, 2004, s. 163.

² Tamtéž, s. 159.

³ Edvard Beneš uvádí, že ji vypracoval již po 15. březnu 1939. (BENEŠ, Edvard: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha : Naše vojsko, 2004, s. 156.)

loped and healthiest states in Europe after the last war. It was a genuinely democratic Republic, rationally progressive, with advanced social legislation, a well-built-up industry and an unusually high degree of agricultural development, with complete harmony in its social structure. If fate had granted Czechoslovakia a further ten or fifteen years of peace, I affirm that we should have succeeded in solving all our problems, without difficulties, without any threat to peace, and without European catastrophes."⁴ Československá exilová vláda vlastně pokračuje ve své předmnichovské politice, kdy Beneš prostřednictvím Jana Masaryka Londýn upozorňoval, že Západ by „neměl vyklízet“ střední Evropu právě díky její strategické poloze.⁵

Demokratičnost a vyspělost Československé republiky se snaží podporovat i prezentovaný obraz naší kultury – na stránkách českých exilových periodik jsou vyzdvihováni jak Čapek, tak Vančura – obzvláště v souvislosti s jeho ilegální činností a následnou popravou. Redaktoři se vůbec obrací k „velikánům“ české kultury, jako byli např. Jan Ámos Komenský, Antonín Dvořák, Bedřich Smetana, Jaroslav Hašek, Jaroslav Vrchlický či Alois Jirásek, z dějin naší kultury jsou upřednostňováni i ti, kteří jsou známi i anglickému publiku – v této souvislosti bychom mohli opět zmínit především Jana Ámose Komenského nebo Antonína Dvořáka. Oběma byly např. věnovány rozsáhlé články v anglicky psaném českém kulturním časopise *The Spirit of Czechoslovakia*. K propagaci Antonína Dvořáka v anglickém prostředí se přihlásil především Viktor Fischl, který jakožto sekretář festivalového výboru spoluorganizoval hudební festival ke stému výročí narození Antonína Dvořáka. V čele festivalového výboru byl kromě anglických dirigentů Adriana Boult a Malcolma Sargenta i ministr zahraničí Jan Masaryk, který festival považoval za důležité politikum, čemuž nasvědčují i jeho slova pronesená po skončení festivalu, kdy Viktoru Fischlovi řekl, že si teď Angličané budou Čechů právě díky Dvořákově hudbě víc vážit: „Dvořák nebyl žádný politik. (...) Ale žádný diplomat nikdy nemohl mluvit za svůj folk jasnější a účinnější řečí.“⁶ Takto poji-manému festivalu nasvědčují i články, které Viktor Fischl o Dvořákově a jeho hudbě v tomto období napsal. Dvořákovu hudbu totiž chápal jako impuls, který nasměroval srdce Britů k české otázce.⁷ Fischlovy interpretace Dvořákovy činnosti tak vyzdvihují především ta fakta, na nichž se může poukázat na národnostní ideu Dvořákovy hudby, tedy na uvědomění si svého češství. Patrné je to např. v jeho knize *Antonin Dvorak. His Achievement*. V ní Viktor Fischl upozorňuje především na ty Dvořákovy skladby, které vznikaly na české či slovanské náměty a na libreta českých autorů. Teprve tehdy, říká Fischl, když pochopil velikost moderní české hudby reprezentované Bedřichem Smetanou – hluboké ponoření do mysli a tradic českého národa – a osvobodil se od německých hudebních vzorů – především Wagnera –, našel Dvořák sám sebe nejenom

⁴ BENEŠ, Edvard: *The War of 1939. Two addresses of the Czechoslovak president at the Edinburgh and Glasgow university 5th and 7th November 1941*. Prague: Edvard Beneš Society, Praha 2005, s. 18.

⁵ KVAČEK, Robert: Těžká mise. In: KLIČKA, O. – Lehmannová, Z.: *Jan Masaryk. Diplomat, státník, humanista*. Praha: Nadace Jana Masaryka – Vysoká škola ekonomická v Praze, 1997, s. 66 – 67.

⁶ FISCHL, Viktor: *Hovory s Janem Masarykem*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 69.

⁷ FISCHL, Viktor: *Dvořák in England*. Extracted from the Proceedings of the Musical Association, Session LXVIII. [London], 1941, s. 13.

jako skladatele, ale i jako Čecha.⁸ Z ostatních studií zařazených do knihy je v této souvislosti třeba zmínit studii Franka Slowese, v níž byly vyzdvíženy národnostní a lidové prvky Dvořákovy hudby. Obdobná tendence je patrná i z Fischlova článku *Antonín Dvořák* opublikovaného v druhém ročníku časopisu *The Spirit of Czechoslovakia*, kde Dvořáka představuje jako člověka, jehož poměr ke světu je určován vírou v Boha, vírou v lepší politickou budoucnost Čechů, a jako člověka, který věří v samostatnost a kontinuální existenci našeho národa.⁹ Na Dvořákův úspěch v Anglii a tím i na výrazný odkaz naší kultury pro Evropu pak Viktor Fischl upozorňuje v knize *Antonín Dvorak. His Achievement* rozsáhlejším pojednáním o jeho devíti velmi úspěšných koncertních pobytech. Ještě výrazněji je jeho hudební odkaz rozveden v přednášce *Dvořák in England*, po jejímž závěru angličtí muzikologové dospěli k názoru, že právě Dvořákova hudba ovlivnila jak anglickou orchestrální instrumentaci, tak i rytmické rozvření melodické linie.¹⁰

Londýnský festival ke stému výročí Dvořákova narození byl navíc vskutku velkolepou oslavou. Minimálně pro československé publikum v Anglii naplňovala celý rok 1941. Již na počátku roku o tomto důležitém výročí informoval čtenáře Českoslováku Viktor Fischl v článku *Dvořákův rok*, ukázky z Dvořákových skladeb se objevovaly velmi často na programu Československého institutu, 31. července se konal velký proměnný koncert v Royal Albert Hall s Dvořákovými skladbami. Samotný festival trval celý měsíc od 30. srpna do 28. září 1941 a první událostí, která se v rámci tohoto festivalu konala, byla Fischlova přednáška – *Dvořák in England*. Oficiálně byl festival zahájen 6. září koncertem Londýnského filharmonického orchestru v Royal Albert Hall za účasti prezidenta republiky Edvarda Beneše.¹¹ Slavnostní shromáždění na paměť stého výročí se konalo 8. září, v den Dvořákova narození, v Československém institutu, na kterém promluvil ministr Juraj Slávik, a po slavnostním shromáždění byla otevřena výstava vztahující se k životu a tvorbě Antonína Dvořáka.¹² K oslavám se přidalo i vysílání BBC tzv. Dvořákovým týdnem v britském rozhlasu, 8. září vysílalo rozhlasovou hru *Antonín Dvořák*, kterou napsal Josef Schrich za spolupráce Viktora Fischla, a poté následoval projev Jana Masaryka o významu Dvořákových oslav ve Velké Británii.¹³

Léto a podzim roku 1941 se ale nesly i v duchu odkazu Jana Nerudy. Dne 22. srpna si Čechoslováci v Anglii připomínali padesát let od básníkovy úmrtí. K této příležitosti Viktor Fischl sestavil výbor z Nerudova díla nazvaný *Jan Neruda. Básník vzdoru a víry*.

⁸ FISCHL, Viktor: The life of Antonín Dvorak. In: FISCHL, Viktor: *Antonín Dvorak. His Achievement*. London : Lindsay Drummond, 1943, s. 15.

⁹ FISCHL, Viktor: Antonín Dvořák. In: *The Spirit of Czechoslovakia*, roč. II, 1941, č. 8, s. 4, 7.

¹⁰ FISCHL, Viktor: *Dvořák in England*. Extracted from the Proceedings of the Musical Association, Session LXVIII. [London], 1941, s. 14 – 17.

¹¹ Program byl zahájen britskou a československou hymnou a poté následovaly Dvořákovy Symfonické variace, houslový koncert a moll, Symfonie č. 2 d moll a Slovanské tance. Viz Dvořákův festival. Program oslav stého výročí narození Antonína Dvořáka. In: *Čechoslovák*, nezávislý týdeník, roč. III, 1941, č. 35; Zahájení Dvořákova festivalu. In: *Čechoslovák*, nezávislý týdeník, roč. III, 1941, č. 37.

¹² Dvořákův festival. Program oslav stého výročí narození Antonína Dvořáka. In: *Čechoslovák*, nezávislý týdeník, roč. III, 1941, č. 35.

¹³ Dvořákův týden v britském rozhlasu. In: *Čechoslovák*, nezávislý týdeník, roč. III, 1941, č. 36.

Text vyšel v srpnu 1941 jako první svazek literární edice Čechoslávka.¹⁴ Výbor Nerudových básní je skutečně výběrem pouze těch textů, které odpovídaly dobové politické situaci našeho národa a které nejvíce odpovídaly Fischlovu záměru představit Nerudu jako básníka „obrodně vůdcovského“, čemuž napovídá i zvolený podtitul Nerudova výboru.¹⁵ Verše byly vybrány ze sbírky *Knihy veršů* (např. Z času zaživa pohřbených, České verše, Poslání na Slovensko, Na peštské kalvárii), dále pak z *Písní kosmických* (Vlast svou máš nade vše milovat, Vzhůru již hlavu, národe), čtyři básně pocházely ze sbírky *Balady a romance* (Balada česká, Romance o Karlu IV., Romance o jaře 1848, Balada o duši Karla Borovského), závěr výboru pak tvoří básně ze *Zpěvů pátečních* (Moje barva červená a bílá, Matka sedmibolestná, Ecce homo, Za srdcem!, Láska, Ve lví stopě, Jen dál!). Tyto Nerudovy verše mají podle Fischlových slov z předmluvy ke knize probouzet stejně jako za Nerudova života národ z letargie. Proto ve výboru nenalezneme žádnou báseň ze *Hřbitovního kvítí* či z *Prostých motivů* a také proto Fischl zdůrazňuje, že velikost Nerudova tkví v tom, že přerostl spřízněnost s německým básníkem Heinrichem Heinem. Viktor Fischl se tak ve své interpretaci Jana Nerudy dopouští, stejně jako při interpretaci odkazu Antonína Dvořáka, jistého posunu ve prospěch aktuálních národních idejí, neboť i v předmluvě k výboru hovoří o směřování celého Nerudova díla k posilování národního vědomí. V Nerudově tvorbě – již od jejího samého počátku – vidí pronárodní program.

Obdobně přistupuje i k hodnocení díla Aloise Jiráska, vychovatele národa s vysokým morálním kreditem,¹⁶ Jaroslava Haška, jehož válka proměnila v odpovědného spisovatele a humoristu velkého formátu¹⁷ a např. i z Fischlova nekrologu za Jiřího Langra zaznívá víra v nezadržitelnou sílu člověka, která ho musí vyvést z těžkého světa násilí.¹⁸

Z výše uvedené analýzy je patrná jistá disproporce mezi politickými projevy, dokumenty či prohlášeními, v nichž se českoslovenští státníci obracejí k odkazu první republiky, a kulturní sférou víceméně se obracející k literárním a uměleckým vzorům druhé poloviny 19. století, z jejichž odkazu je vyzdvihována národnostní idea vycházející z národně obrozené tradice přetransformované do odkazu Palackého koncepce českých dějin.¹⁹ Přestože je tato koncepce v uměleckém světě již půl století mrtvá a i předtím je možno její aktuálnost vůči dobovým politickým událostem zpochybňovat,²⁰ znovu se česká literatura k této tradici přihlásí nejen v exilu, jak jsme si ukázali na Fischlově propagaci kultury, ale i v domácí literární tvorbě – můžeme jmenovat např. Halasovu sbírku *Naše paní Božena Němcová* (1940), Seifertův *Vějíř Boženy Němcové* (1940) či Horův *Domov* (1938). Důvodem přihlášení se k národnostní či národně obrozené ideji 19. století je

¹⁴ Viz *Čechoslávka*, nezávislý týdeník, roč. III, 1941, č. 34, anonce knihy.

¹⁵ FISCHL, Viktor (ed.): *Jan Neruda. Básník vzdoru a víry*. Londýn: Čechoslávka, 1941.

¹⁶ FISCHL, Viktor: K 90. výročí narození Aloise Jiráska. In: *Čechoslávka*, nezávislý týdeník, roč. III, 1941, č. 33.

¹⁷ F. S.: Jaroslav Hašek. In: *Čechoslávka*, nezávislý týdeník, roč. V, 1943, č. 15.

¹⁸ FISCHL, Viktor: Jiří Langer. In: *Čechoslávka*, nezávislý týdeník, roč. V, 1943, č. 14.

¹⁹ JIROUŠEK, Bohumil: *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006.

²⁰ Palackého koncepcí dějin byl však výrazně ovlivněn T. G. Masaryk ve své filosofii dějin, což její oficiální vliv udržovalo v dobovém diskursu i po celou dobu první republiky.

zřejmě nasnadě. Česká kultura se obrací do minulosti, neboť v ní chce hledat opodstatnění nejen pro další existenci kultury, ale vůbec pro další existenci českého národa. Principy uměleckých směrů prvních třiceti let 20. století se však pro tento záměr nezdají být nejvhodnější. Moderna totiž vnesla do české literatury 20. století princip individuality a výlučnosti umění, který stojí v opozici vůči státoporným snahám nejen politiků, ale i samotných umělců. Literatura či umění a především národ potřebují v okamžiku ohrožení státopornou ideu, kterou generace druhé světové války vidí, patrně i díky vlivu filosofie dějin T. G. Masaryka, v Palackého koncepci českých dějin.²¹ V dobových exilových periodikách byla politická situace našeho národa přirovnávána k postavení Čechů v rámci habsburské monarchie po bělohorské porážce, kdy také vzrůstala úloha kulturní emigrace.²² Umělci si ale uvědomují, že žádný náš nepřítel doposud nebyl tak silný, brutální a systematický, jako byli němečtí nacisté, jejichž záměrem bylo z českého národa vytvořit kulturně primitivní a podřadnou masu bez politických práv,²³ a proto vyzývají ke společnému duchovnímu boji a hledají v naší minulosti vzory, které tuto duchovní záštitu nabízejí.

Vztahem umělecké činnosti a propagandy se v roce 1941 zabýval XVII. mezinárodní kongres PEN klubu, který se konal ve dnech 10. – 13. září v Londýně. Viktor Fischl ho z tohoto důvodu považoval za „asi nejdůležitější kongres v historii PEN klubu vůbec“.²⁴ V časopise *The spirit of Czechoslovakia* bylo při této příležitosti v srpnu 1941 vydáno prohlášení československého exilového PEN klubu, který společně s Františkem Langrem, Josefem Kodíčkem a Juliem Firtem Viktor Fischl na podzim roku 1940 spoluzakládal, začínající slovy: „Přestože mezinárodní PEN klub nikdy nebyl politickou organizací, ani spisovatel nemůže žít mimo čas a prostor, nemůže být lhostejný k událostem okolo sebe; naopak mají hluboký vliv na jeho vlastní osud a v důsledku toho i na literární práci. (...) Proto PEN kluby považují za svoje právo a svoji povinnost protestovat proti potírání osobní, politické a kulturní svobody. (...) Československý PEN klub (...) očekává, že tento kongres zveřejní důrazný protest proti iniciátorům této války. (...) Jsme příslušníky národa, ve kterém spisovatel představuje živoucí vědomí, jsme příslušníky národa, ve kterém spisovatelé už vícekrát nesli standardu kulturní účasti – aktivní účasti – v politickém životě naší země.“²⁵ Podobně vyznělo i provolání prezidenta Beneše, čestného člena československého PEN klubu, i článek Františka Langra, předsedy československého PEN klubu, v tomtéž čísle časopisu *The Spirit of Czechoslovakia*.²⁶ XVII. mezinárodní kongres

²¹ Připomeňme vydávání Zapovy Česko-Moravské kroniky či Charvátova editování Palackého spisů na počátku okupace území Čech a Moravy do okamžiku zásahu protektorátní cenzury. Viz blíže JIROUŠEK, Bohumil: Zapova Česko-Moravská kronika a koncepce českých dějin. In: *Estetika*, roč. 18, 2002, č. 2 – 4, s. 418 – 435.

²² Viz MUCHA, Jiří: Culture in Emigration. In: *The Spirit of Czechoslovakia*, roč. II, 1941, č. 8, s. 8.

²³ Viz WINTER, Gustav: Culture in Czechoslovakia to-day. In: *The Spirit of Czechoslovakia*, roč. II, 1941, č. 8, s. 5.

²⁴ FISCHL, Viktor: *Setkání*. Praha: Martin, 1994, s. 62.

²⁵ Declaration of the Czechoslovak P. E. N. Club. In: *The Spirit of Czechoslovakia*, roč. II, 1941, č. 8, s. 2.

²⁶ Obdobně vyzněla i manifestace československého PEN klubu 19. 2. 1941 za účasti prezidenta Beneše, H. G. Wellse či Jana Masaryka (Manifestace čs. Penklubu. In: *Čechoslovák*, nezávislý týdeník, roč. III, 1941, č. 9).

PEN klubu se ke službě míru a národu samozřejmě přihlásil a přispěl též konstatováním, že ono obtížné rozeznání hranice, kde končí umělecká tvorba a kde začíná propaganda, musí být přenecháno uměleckému svědomí každého spisovatele.²⁷

Také Viktor Fischl se ve své exilové umělecké tvorbě vyjadřuje k aktuálním politickým otázkám a pohybuje se tak na hranici umělecké činnosti a propagandy. Jeho ideový pohled na umění se projevil především po vypálení Lidic (10. 6. 1942), nejprve v okamžité reakci na zprávy z domova, v básni *Mrtvá ves*, kterou v anglickém překladu L. Leea odvysílala i BBC. Báseň byla čtena i při manifestaci Czechoslovak-British Friendship Clubu uspořádané k prvnímu výročí Lidic a Ležáků,²⁸ po níž byla schválena rezoluce zdůrazňující, že jména Lidic a Ležáků se stala symbolem boje československého národa proti německým otrokářům. Opět se tak literatura vlastně stává politikem. Politikem se ale stalo i samotné vypálení Lidic: „*Atentát na Heydricha a Lidice, které následovaly*,“ vzpomíná Viktor Fischl, „*změnily celý pohled na Němce. Pro Angličany představovalo jejich barbarství neuvěřitelný šok – návrat středověku. Angličané viděli ve vyhlazení Lidic zlom ve vedení války. (...) Tehdy se totiž ještě nevědělo, co nacisté dělají Židům v koncentračních táborech. Proto působily Lidice tak hrůzně. (...) úcta k Čechům v té době v Londýně přes noc nepředstavitelně stoupla. My jsme tehdy byli uprostřed diskusí o uznání československé exilové vlády a byla to jednání nesmírně těžká. Já nemám sice důkazy o tom, že Angličané se rozhodli na základě tohoto vývoje uznat naši londýnskou vládu, ale není nejmenší pochyby o tom, že to pomohlo*“.²⁹ Lidice, Stalingrad a ve Velké Británii vybombardované město Coventry se tak pro Evropu staly symbolem největší válečné devastace. Po lidické tragédii pak Viktor Fischl sestavil knihu *Lidice. A Tribute by Members of the International P.E.N.* vydanou v Londýně v roce 1944, kam přispěli členové Mezinárodního PEN klubu z celého světa, např. Harold Nicolson, C. Day Lewis, Herbert George Wells, Thomas Mann ad. K osudu Lidických se Viktor Fischl přilásl i v šestatřicet minutovém britském filmu *The Silent Village*, když společnosti Crown Film Unit nabídl ke zpracování svůj základní skript, jehož se ujal režisér Humphrey Jennings a společně se tak rozhodli oživit příběh Lidic v prostředí Walesu.³⁰ Britský film je vlastně také příkladem promyšlené propagace, což dokládá i fakt, že film vznikl ve spolupráci britského Ministry of Information a filmového oddělení československého ministerstva

²⁷ Londýnský sjezd Pen-klubu. In: *Čechoslávák*, nezávislý týdeník, roč. III, 1941, č. 38.

²⁸ J. H.: Víra do budoucna. Manifestace k 1. výročí Lidic a Ležáků. In: *Čechoslávák*, nezávislý týdeník, roč. V, 1943, č. 27.

²⁹ EMINGEROVÁ, Dana: *Dva životy*. Praha : G plus G, 2002, s. 48 – 49. Československá exilová vláda byla de facto uznána 21. 7. 1940, de iure 18. 7. 1941. Viktor Fischl tedy patrně mluví o deklarované distanci Velké Británie od Mnichovské dohody z 5. srpna 1942, kdy se Velká Británie prohlásila za zbavenou „jakýchkoliv závazků“ z dohody vyplývajících.

³⁰ Všechny filmové role ztvárnili obyvatelé welšské vesnice Cwmgiedd. Fischl byl prý překvapen, jak rychle vesničané záměr jejich projektu pochopili a jak skutečně příběh nacisty pronásledované vesnice žili. Děj se odehrával po atentátu na Heydricha, vesničané dostali ultimátum pro vydání sabotérů. Protože nepodlehli nátlaku, Němci postříleli muže, kteří před popravou na protest zpívají welšsky, jejich děti jsou odváženi z vesnice a tragédie je zakončena vypálením vesnice. Role německých vojáků ve filmu nahradila zvuková nahrávka a nacistické symboly. Viz VAUGHAN, David: *Příběh dvou vesnic: Lidice – Cwmgiedd*. Internetové stránky <http://archiv.radio.cz/cesky/lidice.phtml>.

zahraničních věcí – ministři Jan Masaryk a Hubert Ripka se pak o filmu vyslovili s velkým uspokojením.³¹

Většinu exilové básnické tvorby Viktora Fischla však nemůžeme pojímat jako tvorbu propagandistickou, byť se vyjadřuje ke konkrétním politickým událostem – jako např. v *Evropských žalmech* (1941) či *Lyrickém zápisníku* (1946), kde se objevují básně reflektující smrt Vladislava Vančury, vpád nacistického vojska do Polska v roce 1939, bombardování Londýna, porážku Francie v roce 1940. Pokračuje v nich totiž linie intimní lyriky prvních Fischlových sbírek, v nichž se lyrický subjekt „s bolestnou něhou zahleděn / do krutě krásných očí světa“³² snaží nalézt vlastní, pravdivou životní cestu, tentokrát však v roli osamocенého emigranta, který zažívá hrůzu z neznámé budoucnosti. Jeho vykořeněnost je zdůrazňována i ztrátou návaznosti na české tradice. Ve zmiňovaných sbírkách se projevuje radost ze záchrany života, zároveň ale i pocit osobní viny za to, že na rozdíl od milionů lidí je mluvčí v bezpečí. Intimní lyrikou jsou prosyceny i verše *Anglických sonetů* (1946). Zřetelná je zde především touha po návratu do starých časů, návratu k tradici a minulosti národa. Snad také proto sbírka začíná sonety na staré věci, starý strom, starou paní a pod. Návrat k tradici se mu projevuje i v narážkách na řadu uměleckých textů – např. na Odysseův příběh a antické mýty, na *Bibli* – příběh o marnotratném synovi, na Poeova *Havrana* či na Hlaváčkovu *Mstivou kantilénu*. Zdá se, že touha po tradici souznívá i se zvolenou klasickou formou sonetu. Estetičnost jeho veršů ocenil i Václav Černý ve studii *Česká beletrie emigrační*, v níž jeho texty považuje za nejlepší lyrický výkon naší válečné emigrace. Souhlasím s názorem Václava Černého, že „šťastnější“ je Fischl „v intimní, zjihlé a ztichlé, pokorné a tesklivé notě osobních citových dojmů“ než v „ethisující retorce“,³³ ke které bych však na rozdíl od Václava Černého přiřadila i báseň *Mrtvá ves*.

Dobová politická situace pochopitelně vedla umělce jak v emigraci, tak na domácí půdě k nutnosti vyjadřovat se k otázce budoucí Evropy a politicky se ve svém umění angažovat. V takovém okamžiku se v umění přirozeně zvyšuje podíl formativní funkce a pro každé umělecké dílo je pak velmi obtížné uchránit svoji funkci estetickou. U Fischla bývá apelativnost textu zdůrazňována úderným trochejským spádem verše či využíváním litanické metody. Můžeme však říci, že právě Fischlova básnická tvorba se snažila spolu s konkrétními poetologickými principy svoji apelativnost mírnit zasazením do prostoru všednodenního života nebo prožitku – a to i v básni *Mrtvá ves*, kde je obraz lidické tragédie dán do protikladu motivů cesty do práce, pečení chleba, praní prádla, zaplétání copů dceři apod. Viktor Fischl navíc obohatil českou literární produkci i o zajímavý pohled nucené emigrace ve válečném období.

Jestliže ve své literární produkci Viktor Fischl naplňuje odkaz esteticko-umělecký, v oblasti propagace české kultury souznívá s prohlášením českých umělců připojujících se k XVII. mezinárodnímu sjezdu PEN klubu, v němž se volá po boji za národ a mír prostřednictvím umění, což dokazují i jeho interpretace Dvořáka, Nerudy či dalších umělců,

³¹ Britský film o Lidicích. In: *Čechoslovák*, nezávislý týdeník, roč. V, 1943, č. 22; VAUGHAN, David: Příběh dvou vesnic: Lidice – Cwmgiedd, internetové stránky <http://archiv.radio.cz/cesky/lidice.phtml>.

³² FISCHL, Viktor: *Jaro* (báseň Na skalách). Praha: Lis knihomilův, 1933.

³³ ČERNÝ, Václav: *Česká beletrie emigrační*. In: *Kritický měsíčník*, roč. VIII, 1947, s. 13.

a podporuje tak ideje československé politické emigrace, především ideu svébytnosti a nezpochybnitelnosti existence našeho národa a ideu právní kontinuity československého státu.

LITERATURA

- BENEŠ, Edvard: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha : Naše vojsko, 2004.
- BENEŠ, Edvard: *The War of 1939. Two addresses of the Czechoslovak president at the Edinburg and Glasgow university 5th and 7th November 1941*. Prague : Edvard Beneš Society, Praha, 2005.
- ČERNÝ, Václav: Česká beletrie emigrační. In: *Kritický měsíčník*, roč. VIII, 1947, s. 13.
- EMINGEROVÁ, Dana: *Dva životy*. Praha : G plus G, 2002.
- FISCHL, Viktor: *Dvořák in England*. Extracted from the Proceedings of the Musical Association, Session LXVIII. [London], 1941.
- FISCHL, Viktor: *Hovory s Janem Masarykem*. Praha : Mladá fronta, 1991.
- FISCHL, Viktor (ed.): *Jan Neruda. Básník vzdoru a víry*. Londýn : Českoslovač, 1941.
- FISCHL, Viktor: *Jaro*. Praha : Lis knihomilův, 1933.
- FISCHL, Viktor: *Setkání*. Praha : Martin, 1994.
- FISCHL, Viktor: The life of Antonin Dvorak. In: FISCHL, Viktor: *Antonin Dvorak. His Achievement*. London : Lindsay Drummond, 1943.
- JIROUŠEK, Bohumil: *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti*. České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006.
- JIROUŠEK, Bohumil: Zapova Česko-Moravská kronika a koncepce českých dějin. In: *Estetika*, roč. 18, 2002, č. 2 – 4, s. 418 – 435.
- KVAČEK, Robert: Těžká mise. In: KLIČKA, O. – LEHMANNOVÁ, Z.: *Jan Masaryk. Diplomat, státník, humanista*. Praha : Nadace Jana Masaryka – Vysoká škola ekonomická v Praze, 1997.

Příspěvek vznikl s podporou grantu *Proměny, posun či stabilita v poezie Viktora Fischla (v závislosti na proměně kulturních a literárních diskursů)*. GA ČR 405/07/0256. Řešitelka Mgr. Martina Halamová, PhD.